

го порядку. В залежності від епохи змінювалась ієрархія значимості тих чи інших аспектів, но геополітична складова не тільки завжди залишалась неотъемлемою частиною цієї сукупності детермінант, но і займала в ній визначальні позиції.

Із внутріполітичного «український питання» трансформувалося в повноцінну міжнародну проблему в контексті реалізації військово-політичних цілей державств в Першій світовій війні. Українська інтелектуальна еліта усвідомила необхідність боротьби за незалежність і самостійність. Общі парадокси німецьких і радянських військ в Другій світовій війні ліквідували можливості суверенізації для українців.

Ключові слова: «український питання», державна незалежність, детермінанти, ієрархія політичних пріоритетів, значимість, геополітична сфера.

Lavruk T. Geopolitical «shadow of Hamlet's father» as a determinant of becoming «Ukrainian question»

«Ukrainian question» as the prospect of independence has always depended on a combination of many factors of political, philosophical and psychological quality. According to the era the hierarchy of importance of certain aspects has been changing, but geopolitical component not only has always been an integral part of this set of determinants, but it took the decisive position.

The «Ukrainian question» was transformed in a valuable international problem in the context of realization of military and political aims of the states in First World War. The Ukrainian intellectual elite began to realize the necessity of fight for independence and autonomy. Germany and its allies were ready to acknowledge UNR and accept practical measures for its support. It weakened them political competitor – Russia, and it strengthened influence of Poland in Eastern Europe. A chance to realize the idea of independence of Ukraine was the autumn of 1939. Common parade of German and Soviet forces during World War II eliminated the possibility for Ukrainian sovereignty.

The reasons for the failure of attempts sovereignty Ukraine can be explained by the theory of interdependent decisions. Practically not only opposite but also general, interests are stopped up in every conflict. Complete irrelevance of conflict for the most important actors in international relations in this period made it impossible positive solution «Ukrainian question».

Key words: «Ukrainian question», state independence, determinants, the hierarchy of policy priorities, the significance, the geopolitical sphere.

Надійшла до редколегії: 21.03.2014

УДК 1(43)(09):18

Є. Ю. Ланюк

Львівський національний університет ім. Івана Франка

ФОРМИ ДІАЛОГІЧНОСТІ ПОЛІТИКИ І МИСТЕЦТВА В ГОМЕРІВСЬКОМУ ЕПОСІ

З'ясовано форми взаємодії політики і мистецтва в поемах Гомера «Іліада» та «Одіссея». Визначено базові риси політики та естетики у гомерівському епосі, моменти їх діалогічності та особливості феномену естетизації політики в античному світогляді на прикладі «Іліади» та «Одіссеї». На цій підставі встановлено місце і специфіку комплексного характеру взаємодії політики і мистецтва в контексті епічних поем Гомера.

Ключові слова: гомерівський епос, політика, мистецтво, естетика, культура, світогляд, діалогічність.

Античність – понад півторатисячолітній період історії Західної цивілізації, який бере свій відлік із вторгнення на південь Балканського півострова племен ахеїв у XII ст. до н. е. та завершується з падінням Західної Римської імперії наприкінці V ст. н.е. Над багатою та різноманітною античною культурою здійснюється гомерівський епос – епічні поеми «Іліада» та «Одіссея», які мали визначальний вплив на античний світогляд, міфологію, драматургію та філософію. Значення «Іліади» та «Одіссеї» для античної культури можна порівняти хіба зі значенням Біблії для християнської цивілізації; «крихтами з розкішного бенкету Гомера» називав свої п'єси видатний давньогрецький драматург Есхіл. Саме в гомерівському епосі були сформовані основні ідеї античної цивілізації; в ньому ж шукали натхнення для своїх творів Платон і Аристотель, Софокл і Еврипід, Сенека і Лукіан та ще багато інших визначних імен давньогрецької і римської філософії та літератури. Без перебільшення можна ствердити, що саме «Іліада» та «Одіссея» містять ви-

токи античного світосприйняття і духу, однак, на відміну від діалогів Платона чи трактатів Аристотеля, творчість міфічного сліпого автора цих епічних пісень – Гомера – залишається порівняно мало дослідженою у вітчизняній гуманітаристиці, зокрема політичній науці. Таким чином, актуальність аналізу взаємодії мистецтва та політики саме у гомерівському епосі обумовлена двома причинами: по-перше, принциповою важливістю «Іліади» та «Одіссеї» для усїєї античної культури, що дає змогу визначити найфундаментальніші аспекти взаємодії цих двох сфер людського буття, які були б релевантними для античного світогляду в цілому, та, по-друге, недостатнім, як на наш погляд, ступенем дослідження політико-філософської проблематики гомерівського епосу у вітчизняній політичній науці і, відтак, потребою заповнити цю прогалину.

Різних аспектів естетики та політики в гомерівському епосі поокремо розглядало чимало дослідників, зокрема О. Лосев, Е. Мелетинський, А. Волошинов, В. Кірюшкіна, М. Лівшиц, В. Кісельов, А. Янушкевич, О. Буранов, Д. Петрушевський, В. Нерсисянц та ін. Проблема комплексної взаємодії цих понять в рамках синкретичного естетичного космосу Античності, яка б дала змогу з'ясувати їхню діалогічність та окреслити феномен естетизації політики в античному світогляді, у даній статті поставлена вперше.

Метою даної статті, отже, є встановити, як у гомерівському епосі політика та мистецтво розглянуті окремо, та визначити моменти їх діалогічності, на підставі яких можна зробити висновок про місце і комплексний характер взаємодії мистецтва та політики в контексті гомерівського космосу (і, через його вплив на античну культуру – опосередковано в античному світогляді загалом).

Створення «Іліади» та «Одіссеї» традиція приписує сліпому співцю-аеду Гомеру. Однак сучасні дослідники схиляються радше до колективного авторства епічних поем, які передавалися з уст в уста, аж поки не були записані за часів правління афінського диктатора Пісістрата у 561-528 рр. до н.е. «Іліада» описує 10-денний епізод з облоги племенами ахеїв малоазійського міста Трої (Іліону), що відбулась бл. 1200 р. до н.е., а «Одіссея», що була створена кількома поколіннями пізніше, - мандрі та повернення на о. Ітаку одного з вождів ахейців Одиссея. Як прийнято вважати сьогодні, «Іліада» та «Одіссея» - це сукупність окремих сюжетів, «зшитих» докупи і розроблених в єдину цілісність пізнішими редакторами. Вплив «Іліади» та «Одіссеї» на мислення та почування людей античної епохи був настільки великий, що видатний драматург Античності Есхіл називав свої п'єси «крихтами з розкішного бенкету Гомера».

Для розгляду діалогічності мистецтва та політики у «Іліаді» та «Одіссеї» важливо пам'ятати те, що перехідний етап від родово-племінного до рабовласницького суспільства обумовив їх специфіку як міфопоем. Це означає, що гомерівський епос ґрунтується на образному матеріалі міфів. Румунський філософ Мірча Еліаде трактує міф як «певну сакральну історію, що розповідає про події, що відбулися в незапам'ятні часи, “начала всіх начал”». Міф, за Еліаде, «оповідає, яким чином реальність – чи то всеохопна реальність космосу, чи лише її фрагмент, державний устрій, - завдяки подвигам надістот, досягнула свого здійснення і завершеного стану». ... Міф - це «завжди розповідь про творення; нам повідомляється, яким чином щось відбулося, в міфі ми стоїмо біля витоків чогось» [4, с. 19]. Однак міфи тут вже втратили свої первісні пізнавальні та регулятивні функції; вони десакралізовані й сильно естетизовані. Як вказує О. Лосев, «Сцилла з її шістьма головами та 12 лапами, з її людодіством формально являє собою міфічний образ природи, як і Харибада, яка намальована у вигляді морського виру, що безжально заковтує кожного подорожнього. Однак перед нами вже сильно ослаблений міфологізм. Тому і картина природи, що міститься у цих образах, має не стільки міфологічне, скільки поетичне значення» [1]. Аналізуючи гомерівський епос, слід постійно мати на увазі його дуалістичну, міфо-поетичну природу. Ця особливість «Іліади» та «Одіссеї», у свою чергу, актуалізує пошук методології, яка б, у рамках аналізу діалогу між мистецтвом і політикою, дала змогу синтезувати міфологічне та естетичне начала поем. Перш ніж окреслити цю методологію, необхідно визначити, як політика та мистецтво у

гомерівському епосі зображені окремо.

Гомерівське суспільство – це патріархальне суспільство, що знаходиться на етапі зародження державної влади. Самостійні державні інституції – цар, рада старійшин та народні збори – вже виникли, однак ще не пустили глибокого коріння в суспільство, яке існує як сукупність самодостатніх патріархальних общин. З 2-ї пісні «Одіссеї» видно, що відколи Одисей вирушив в похід на Ітаці не було ані народних зборів, ані будь-яких інших ознак державного життя. Увесь цей час (від початку Троянської війни й мандрів Одисея минуло 20 років) її населення існувало у своєму неквапному патріархальному ритмі, аніскільки не страждаючи від відсутності політичної влади:

«Слухайте, всі ітакійці, що маю вам нині сказати!

В нас ні нарад не було, ні зборів на нашім майдані

З дня, як на суднах просторих одплив Одисей богосвітлий..

(Од. II, 25-34, пер. Бориса Тена)

Статус царя у гомерівському епосі – статус «першого серед рівних». Окрім царя феаків Алкіноя (феаки – народ, що проживає на о. Схерії, яку під час своїх мандрів відвідає Одисей. В «Одіссеї» зображений як багатий та безтурботний; своерідна утопія), який у 8-ій пісні «Одіссеї» названий «владарем у всіх племенах найславніших», згадується ще 12 «царів». Очевидно, це місцеві патріархи, ватажки місцевих братрій:

«В нашій країні керують народом дванадцять преславних

Володарів і державців, - тринадцятий я поміж ними».

(Од. VIII, 390-391)

Роль царя як «першого серед рівних» виявлялась передусім на війні, де він очолював військо. Пошана до нього не відокремлювалась від особистої доблесті та ще не розвинулась до інституційної легітимності. Засвідчувати цю пошану мали почесті, зображені у 12-ій пісні «Іліади»:

«Главку, чому над всіма нас в Лікійському краї шанують

Місцем на учтах, і м'ясом найкращим, і келихом повним

Люди усі, і на нас, немов на богів, споглядають?

Маємо й краший землі ми наділ понад берегом Ксанту

Із виноградником гарним, і ниву, що родить пшеницю.

Тим-то нам першими треба стояти тепер у лікійських

Лавах і сміливо в розпал горячого кидатись бою».

(Іл. XII, 304-310, пер. Бориса Тена)

На питання про походження царської влади, а також на питання, чи була вона спадковою, гомерівський епос не дає однозначної відповіді. У 9-ій пісні «Іліади» звучить думка про походження влади від Зевса:

«Багато-бо люду кориться тобі, тож Зевс доручив тобі

Берло й право державне, щоб ти про народ свій піклувався».

(Іл. IX, 98-99)

З іншого боку, особисті якості правителя в очах гомерівського суспільства, очевидно, ще були вагомим аргументом на користь вибору правителя, ніж його царське чи «божественне» походження. Так, у 1-ій пісні «Одіссеї» законний син Одисея Телемах висловлює сумнів, чи пощастить йому стати царем, якщо серед ітакійців є інші, гідніші претенденти:

«Інших державців багато ще є - і старих, і молодших, -

З них комузь влада перейде, як вмер Одисей богосвітлий.

...

Тут Еврімах, син Поліба, у відповідь мовив до нього:

«В лоні богів, Телемаху, від нас ще заховано, мабуть,

Хто володарити буде на морем омитій Ітаці».

(Од. I, 395-401)

У мирний час цар виконував насамперед судові функції. Це були функції третейського судді, до якого громадяни зверталися тільки тоді, коли не бажали скористатися послугами суду своїх братрій чи філ (детальний опис царського суду знаходимо у 18-ій пісні «Іліади» під час опису щита Ахілла). Ні «Іліада», ні «Одіссея»

не згадує яких-небудь законодавчих чи адміністративних повноважень царя. Його влада повністю підпорядковувалась родовому звичаєві, а відступництво від нього вважалося важким переступом:

«Наче під подихом бурі, аж стогне земля почорніла
В осені час, коли ллє безнастанно рясними дощами
Зевс, охоплений гнівом страшним на мужів, що, насильством
Діючи, суд свій неправий творять на зібраннях народних,
Гноблячи правду, й нітрохи на кару богів не зважають».

(Л. XVI, 384-388)

Гомерівський епос також не містить згадок про податки на користь царської влади, а також про те, чи існував поряд з нею постійний адміністративний апарат примусу (усе це – необхідні атрибути розвиненої державної організації). Загалом державний устрій у гомерівському суспільстві – надзвичайно простий та знаходиться в зародковому стані. Загалом, державна влада була хоч постійним, але все ж не безумовно необхідним елементом тогочасного суспільства. Як зазначає російський дослідник Д. Петрушевський, «Якщо ми говоримо, що державність в гомерівському суспільстві лише зароджується, то під цим ми розуміємо те, що в суспільстві тільки зароджується організація, що стоїть над організаціями родових груп, з яких складається гомерівське суспільство. Держава – це ще дуже поверхнева надбудова, і якщо забрати цю надбудову, суспільство від цього аніскільки не зміниться» [6, с. 48].

Водночас на етапі переходу від родово-племінної до державницької організації кристалізується військова аристократія й поступово обмежується роль народних зборів. Військова еліта набуває дедалі вагомішої ролі, а роль володарів зростає. Ілюстрацію цьому знаходимо у 2-ї пісні «Іліади»:

«А як з народу натрапив кого, хто голос підносить,
Берлом його уперіщить і гострим нагримає словом:
«От божевільний! Ти б тихо сидів та інших би слухав,
Кращих за тебе, - ти ж - боягуз, воюють незугарний,
Ні на війні, ані в раді на тебе й не числять ніколи.
Адже не кожному тут поміж нас панувать, між ахеїв.
Блага нема в многовладді, - один хай буде державець.
Владар один, що йому хитромудрого Кроноса сином
Берло дано і закон, щоб над людом своїм володарив».

(Л. II, 198-206)

«Богоподібні» царі та герої, які є основними персонажами «Іліади» різко контрастують з простолюдином Терсітом, «найпотворнішим серед тих, хто під Трою приходив» (Л. II, 216). Народні збори ще мають достатньо авторитету, аби Терсіт міг виступити з зухвалою промовою проти «владаря мужів Агамемнона», однак його слова викликають лише сміх серед воїнів-аристократів та гнів Одиссея:

«Мелеш, Терсіте, пусте, хоч ти й балакун голосистий!
Змовкни й один мені тут не смій нападять на державців».

(Л. II, 246-247)

Це місце з «Іліади» різко контрастує з іншими місцями гомерівського епосу, зокрема з 2-ю піснею «Одіссеї», де в найкращих демократичних традиціях кожен «з молодших чи людей поважнішого віку» (Од. II, 28) може скликати народні збори й за це «Зевс на добро йому все, що він серцем замислив, оберне» (там же, 34). Наголосимо, що «Іліада» та «Одіссея» створювались впродовж тривалого часу й відбили складну еволюцію давньогрецького суспільства, яке перейшло від родово-племінної до державницької організації.

Часті війни підірвали патріархальний устрій гомерівської спільноти та вивели із неї клас військової аристократії, чийм основним ремеслом була війна. В часи Троянської війни ця аристократія ще обробляла землю та працювала поруч з іншими членами суспільства (8-ма пісня «Одіссеї» розповідає, як цар феаків Алкіной займався столярним ремеслом, а його дочка Навсікая сама прала білизну), однак згодом цілковито відійшла від фізичної праці й, натомість, взялася експлуатувати захоплених на війні рабів. Поступово її позиції стали спадковими, вона зосередила в своїх

руках владу та усунула від прийняття рішень простолюд – «демос». Початки цього процесу – історичне тло гомерівського епосу.

Таким чином, підсумовуємо, що в «Іліаді» та «Одіссейі» зображено патріархальне суспільство, в якому лише починають пробиватись паростки нетривкої політичної організації. Ця організація ще обмежена родовим звичаєм та практиками племінного суспільства, однак, як видно, вже міцніє і невдовзі поглине патріархальний устрій. Як такий політичний устрій співвідноситься з мистецтвом? Які принципи їх діалогічності? Щоб відповісти на ці питання, необхідно спершу розглянути роль, місце та особливості розуміння Гомером мистецтва. Для цього, однак, зробимо невеликий вступ.

Мистецтво у давньогрецькій мові позначалось словом *technē*. Цим же словом позначалось і будь-яке ремесло, як-от шевське, теслярське, гончарське тощо. В найширшому розумінні, мистецтво - це творення людиною нових речей. При цьому йдеться про дуже широкий їх спектр: це як предмети щоденного вжитку – як-от одяг чи інструменти, - так і культові об'єкти. Корінь слова *technē* походить від слова *teicta* - «народжувати». Як народження є творенням життя, так і мистецтво є творенням речей. Створюючи-«народжуючи» речі, людина продовжує у своєму штучно створеному космосі іманентну природну функцію творення, вписуючи свій людський космос у природний світопорядок. Як вказує О. Лосєв, у контексті античного світогляду «неможливо говорити ні про наближеність мистецтва до життя, ні про їх нерозривність. Це не дві області, які вступають між собою у певне відношення, а одна єдина область» [1]. Думка, наче мистецтво є якоюсь окремою самодостатньою предметністю, яка призначена виключно для естетичного споглядання була чужою Античності. Ототожнюючи мистецтво і життя, антична думка піднімалась до панестетизму, згідно з яким прекрасною, а, отже, «мистецтвом» (у сучасному розумінні) може бути будь-яка створена людиною річ, навіть така проста, як взуття, одяг чи інвентар. З іншого боку, «квінтесенція» античної краси - статуї богів, якими сучасні люди милуються у музеях та галереях, для давніх греків були цілком утилітарними об'єктами. Вони персоніфікували божество, яке у разі різних життєвих потреб можна було попросити про допомогу чи заступництво. Мистецтво - це творення життя і, водночас, творення краси. А краса уявлялась так, наче вона розлита по усьому природному та створеному людиною космосі. При цьому об'єктивна краса міститься у природі, а мистецтво тільки відбиває її, як Місяць відбиває сонячне світло. Статуя не може бути красивішою за тіло, а намальований людиною пейзаж - гарнішим за справжній. Творячи у мистецтві життя, людина «наслідує» природу. Саме на цьому ґрунтується антична теорія мистецтва як наслідування - «мімезис».

Цей вступ був необхідний для того, щоб з його допомогою підійти до трактування мистецтва у гомерівському епосі, адже гомерівський епос - це найбільш рання й водночас найбільш повна енциклопедія античного життя. У випадку з «Іліадою» та «Одіссеєю» повністю збуваються слова Ф. Шеллінга про те, що «народ здобуває міфологію не в історії, а, навпаки, міфологія визначає його історію, або, краще кажучи, вона не визначає історію, а є його долею, як долею є і характер людини» [5, с. 377]. «Іліада» та «Одіссея» не лише відобразила суспільно-політичні, економічні та культурні особливості тогочасного античного життя, але й, як духовний ідеал, мала величезний вплив на розвиток античного світогляду. Саме в «Іліаді» та «Одіссейі» знаходимо тотожність мистецтва і життя, панестетизм та розуміння мистецтва як наслідування, яке згодом було значно розвинуте у пізнішій класиці. Розглянемо місце та роль у гомерівському епосі різних мистецьких жанрів.

Скульптура та живопис. Не зважаючи на популярність в Греції у пізніші часи, ці види мистецтва ще дуже слабо представлені у Гомера. В «Іліаді» та «Одіссейі» знаходимо лише поодинокі згадки про них. Ось, для прикладу, одна з них:

«Ще й золоті юнаки там стояли на гарних підставках,
Факелів племіннь яскравий в руках вони дужих тримали,
Щоб для гостей у покоях освітлювать темряву ночі».
(Од. VII, 100-102)

Як видно із цих рядків, золоті статуї не призначались виключно для естетич-

ного замилювання, а виконували практичну функцією - підтримували факели для освітлення покоїв.

Архітектура. У «Іліаді» та «Одіссеї» є кілька описів царських палаців. Найдетальніший з них – опис палацу царя фаеків Алкіноя, який вразив Одиссея своєю пишнотою:

«Одіссеї же тим часом
До Алкіноя пішов у славетні покої і серцем
Затрепетав, перед мідним порогом його зупинившись.
Все-бо, як сонце яскраве, як місячне сяйво, блищало
В високоверхім стрункім Алкіноя відважного домі».

(Од. VII, 81-86)

Змальовуючи палац Алкіноя, Гомер буквально смакує безліччю деталей, як-от дверні ручки, пороги, карнизи тощо. Автора захоплює їхній блиск, сяяння, оздоба. Архітектурні споруди описані так, наче вони є не цілістю, а сукупністю окремих частин.

Прикладне мистецтво. Це, без сумніву, один з улюблених видів мистецтва Гомера. В «Іліаді» та «Одіссеї» натрапляємо на безліч описів столів, стільців, ліжок, зброї, одягу, посуду, які зображені любовно та з точністю до найменших деталей. Як приклад, наведемо один з них - жіноче робоче крісло для прядіння:

«Крісло поставили їй до вогню, там, де завжди сиділа,
Сріблом оздоблене всюди й слоновою костью, - усе це
Столяр Ікмалій робив, і підставку до ніг унизу він
їй приладнав. Руном покривалось те крісло великим.
В нього ж і сіла, ввійшовши сюди, Пенелопа розумна».

(Од. XIX, 55-59)

Поета, безумовно, надихає витончена робота ремісників. Автор «Іліади» та «Одіссеї» оспівує його діяльність не менш скуппульозно, ніж різьбяр чи золотар виточує наймініатюрніші грані свого виробу.

Музика. Музика у гомерівському епосі займає особливе місце, адже вона «не тілесна» та найменш утилітарна. Відтак, саме у ній найрельєфніше виділяється саме естетичне, «незацікавлене» ставлення до мистецтва. У центрі гомерівської музики перебуває постать аеда - сліпого співця, який виконував героїчний епос під акомпанемент формінги - античного струнного інструменту (aoide по-грецьки «пісня»). Самі «Іліада» та «Одіссея», до того, як їх записали, виконувалися усно мандрівними аедами, одним із яких, можливо, був і сам Гомер. Гомерівський аед - це щось значно більше, ніж просто музикант. Це - мудрець, знавець давніх часів, співець героїчних звичаїв, натхненник доблесних вчинків. Його постать оточена повагою, не меншою за царську:

«Шану й повагу людей, що живуть на землі цій, усюди
Мають аеди, сама-бо їх муза безсмертна навчила
Дивних співати пісень, співуче їх люблячи плем'я».

(Од. VIII, 79-81)

Якщо ремісників Гомер безумовно шанує, то аедами прямо-таки захоплюється. Хоча аед, як і ремісник, також є творцем, однак він – творець вищого порядку, адже його творчість не «наслідує» природу, а створює нову реальність, яка не має аналогів у видимому світі. Таким чином, у ланцюжку «бог/творець - природа – людина» між аедом та богом відсутній середній член - природа. Бог промовляє до аеда через безпосередньо - через натхнення, яке вкладає йому в душу. Спілкуючись віч-на-віч з божеством, співець стає провідником істини, яка не менш правдива, ніж істинність видимого світу. Саме тому ніхто не має права заставити замовкнути аеда, й Телемах докоряє Пенелопі, яка попросила одного з них перестати співати, тому що він розбудив у ній приступ суму за пропалим Одиссеєм:

«Вірному, матінко любя, навіщо борониш співцеві
Тим нас втішати, до чого він прагне в думках? Не співці тут
Винні, а винен тут Зевс, що людям, які задля хліба
Тяжко працюють, те, що захоче, вкладає до серця».

(Од. I, 346-350)

Розглянувши вузлові моменти гомерівської політики і естетики, можна перейти до визначення особливостей їх діалогічності. Оскільки ця діалогічність відбувається в рамках епосу, який має дуалістичну міфо-поетичну природу, методологічним підходом до даного аналізу найдоцільніше обрати той, який розкриває зв'язок поезії і міфу. Саме на ньому акцентує увагу німецький філософ Фрідріх Шеллінг.

Як стверджує філософ у праці «Філософія мистецтва», «Міфологія є необхідною умовою і первинним матеріалом для будь-якого мистецтва. Nervus probandi (основний доказ, - Є. Л.) полягає в ідеї мистецтва як виявлення абсолютного в обмеженні без заперечення абсолютного. Ця суперечність знімається лише в ідеях богів, які, у свою чергу, можуть отримати незалежне, об'єктивне існування лише шляхом свого повного розвитку до самостійного світу й до поетичного цілого, яке називається міфологією. Міфологія є нічим іншим, як універсумом у своєму абсолютному обліку, який вже сам по собі є поезією і в той же час матеріалом і стихією поезії» [7, с. 105]. У міфо-поетичній концепції Шеллінга у міфі долається суперечність та дуалізм ідеального і реального. Боги як міфологічні істоти є уособлення краси як такої, тобто абстрактної краси. З іншого боку, ця абстрактність живе в обмеженій формі у конкретних, емпіричних образах, які, однак, не заперечують її суті (тут досягається синтез абстрактного і конкретного, безкінечного і обмеженого). Таким чином, міфологія конструює ідеальний, трансцендентний світ, який водночас є емпірично реальним та чуттєво доступним. З цього погляду, міфологія вже сама по собі є поезією і мистецтвом, але водночас також і матеріалом та джерелом мистецтва.

Саме таку роль відіграли «Іліада» та «Одіссея» в античній культурі. З одного боку, вони розгортають перед нами міф як образ ідеального космічного порядку, втілений в образах богів та героїв. А з іншого – поему, яку слід сприймати естетично. «Іліада» та «Одіссея» - це, отже, як нормотворчий ідеал людської поведінки (відносини богів на Олімпі конструюють ідеальну модель відносин людей між собою), так і досконалий з естетичного погляду художній витвір. Це – нерозривна єдність уявлень про добро і зло, що втілені у міфі, й про красу, що втілена у поезії.

Світ богів в «Іліаді» та «Одіссейі» - міфологічний ідеал людського суспільства. Головною рисою цього ідеалу є відсутність абсолютної, тиранічної влади й, загалом, сакралізації влади як такої. Монолог брата Зевса, бога моря Посейдона у 15 пісні «Іліади» чи не найкраще передає сприйняття Гомером влади:

«Горе! Хоч і могутній, та надто зухвало він мовить!

Навіть мене, рівногідного, силою стримати хоче!

Троє братів є, що нас породила від Кроноса Рея:

Зевс і я, а третій - Аїд, над підземними владар.

Все ми на трьох поділили, і кожен дістав, свою частку

Жеребкуванням. Дісталось навки мені в володіння

Сивеє море, Аїдові - мороку темна оселя,

Зевсові ж небо в ефірі і хмарах дісталось широке.

Спільні для нас земля і високий Олімп залишилися.

Тим-то не житиму я по Зевсовій волі. Спокійно,

Хоч і могутній, своєю третиною хай володіє».

(Іл. XV, 187-199)

Як влада Зевса на Олімпі, так і влада царя серед підлеглих не є ні священною, ні абсолютною. Як ми показали, політико-владне начало у гомерівські часи, хоча уже й стало постійним, ще не пустило глибоких коренів у патріархальний суспільний устрій. Натомість, як над державцями, так і над їх підлеглими панує Доля або Логос (поняття Логос у старогрецькій мові – багатозначне. Це і доля, і розум, і порядок, і слово. Як «логос», ці категорії, однак, стосуються не окремої людини, а світу в цілому) - розумне начало світобудови, яке пронизує Космос й якому змушені коритися навіть боги. Обмежуючи владу та встановлюючи примат родового звичаю над політичною владою, гомерівський епос окреслює й принципи діалогічності політики і мистецтва. Політика постає у ньому як засіб впорядкування соціального світу відповідно до звичаю, Логосу і гармонії. А мистецтво (що є нічим іншим, як красою, створеною людиною, на відміну від краси, що існує в природі) - як

іманентною ознакою розумного світопорядку, що, згідно з принципом панестетизму, пронизує увесь Космос. Таким чином, краса не стоїть на варті політики, як це було у Єгипті чи Вавилоні, де велич царських гробниць возвеличувала династичну владу богорівних правителів, а, навпаки, політика зобов'язана створити такі умови, щоб у суспільстві процвітала краса (згадаймо епізод, в якому Телемах докоряє Пенелопі, яка просить замовкнути співця Демодока, мотивуючи це тим, що пісню вкладає йому в уста сам Зевс). Краса – це ідеал, який засвідчує відповідність буття принципам Логосу або Розуму. Політика, у свою чергу, приходить у світ, який вже облаштований за законами гармонії та краси, й зобов'язана створити умови, щоб вони й надалі процвітали. Це видно й з того, що вид мистецтва, який найближче стоїть до політики – архітектура царських палаців – представлена у гомерівському епосі досить невизначено (палаці зображені як сукупність окремих елементів, а не як цілісність). Натомість процвітають прикладні види мистецтва – оздоблення побутових речей. Їх естетизація говорить про злиття мистецтва та ремесла, краси та Розуму у штучно створеному людиною Космосі. Один із елементів цього Космосу, який, як і всі інші, підпорядкований законам необхідності – Логосу – є і політика.

Підсумовуючи діалогічність мистецтва і політики у гомерівському епосі, наголоsumo на таких її принципах:

Політика – обмежена, натомість краса – абсолютна і всезагальна.

Мистецтво, як створена людиною краса, тотожне Логосу – розумному началу світобудови, якому підпорядковується й політика.

Політика не стоїть над мистецтвом й не зливається з ним, як це було в цивілізаціях Давнього Єгипту, Вавилону чи Ассирії, а покликана створювати такі умови, щоб у суспільстві процвітало мистецтво та краса.

Саме в гомерівському епосі знаходимо одну з найважливіших рис античного світогляду – панестетизм, або уявлення, наче краса є невід'єсною ознакою розумно впорядкованого Космосу, одним з елементів якого є й політика. Оскільки «Іліада» та «Одіссея» створювались на етапі переходу від патріархального до державницького суспільного ладу, у наступних дослідженнях необхідно встановити, як відбувалася діалогічність політики та мистецтва в період розвинених державно-політичних відносин, а також здійснити детальніше порівняння взаємодії політики та мистецтва в античній цивілізації та цивілізаціях стародавнього Сходу (Єгипет, Межиріччя, Китай), де вказана взаємодія здійснювалася на протилежних засадах – засадах примату політики над мистецтвом.

Бібліографічні посилання

1. Лосев А. История античной эстетики. Эстетика гомера [Електронний ресурс] / А. Лосев. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Losev_HistEst/Est1_2_1.php
2. Гомер «Іліада» / Гомер. – Харків : Фоліо, 2006. – 416 с.
3. Гомер «Одіссея» / Гомер. – Харків : Фоліо, 2001. – 547 с.
4. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде. – М. : Инвест-ППП, 1996. – 240 с.
5. Мислителі німецького романтизму. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2003. – 588 с.
6. Петрушевский Д. М. Общество и государство у Гомера: Опыт исторической характеристики / Д. Петрушевский. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 64 с.
7. Ф. Шеллинг. Философия искусства / Ф. Шеллинг. – М. : Мысль, 1966. – 496 с.

Ланюк Е. Ю. Формы диалогичности политики и искусства в гомеровском эпосе

Вьяснено форми взаємодія політики і мистецтва в поемах Гомера «Іліада» і «Одіссея». Определены базовые черты политики и эстетики в гомеровском эпосе, моменты их диалогичности и особенности феномена эстетизации политики в античном мировоззрении на примере «Илиады» и «Одиссеи». На этом основании установлено место и специфика комплексного характера взаимодействия политики и искусства в контексте эпических поэм Гомера.

Ключевые слова: гомеровский эпос, политика, искусство, эстетика, культура, мировоззрение, диалогичность.

Laniuk Y. The dialogic forms of interaction between politics and art in Homeric epics

Over the rich and manifold classic culture billows the Homeric epics, which comprises two poems - The Iliad and The Odyssey. These two poems had had great influence upon the classic worldview, including the ancient Greek and Roman mythology, drama and philosophy. It was the Homeric

epics, wherein the basic ideas of ancient Greek and Roman worldview were most fully developed; such great Greek and Roman thinkers, as Plato and Aristotle, Sophocles and Euripides, Seneca and Lucian found inspiration in The Iliad and The Odyssey, as well as many others. Despite its great impact upon Ancient culture, the epic poems of Homer are relatively insufficiently studied in the Ukrainian humanities, including political science. Therefore, the necessity of analysis of interaction between politics and art namely in the Homeric epics is determined by two reasons. Firstly, by the principal relevance of The Iliad and The Odyssey for the whole classic culture, which enables the definition of the most fundamental aspects of interaction of these two spheres of human existence. Secondly, by the insufficient, as of our opinion, level of studying the Homeric epics in Ukrainian political science. The goal of this article is to analyse the interpretation of politics and art in the Homeric epics separately and, afterwards, to establish key principles of their dialogic interaction, concluding on this basis about the place and complex nature of interplay between these concepts in the framework of Homeric cosmos and, indirectly, the Ancient worldview in general. The results of analysis have allowed to conclude about the key principles of interaction between politics and art in the poems of Homer The Iliad and The Odyssey. The basic features of politics and aesthetics in the Homeric epics along with the moments of their dialogic interplay have been defined. On the example of The Iliad and The Odyssey the study found the phenomenon of aestheticization of politics in the ancient worldview. Several basic features of the dialogic interaction of politics and art have been pointed out, including the conclusion that in the Homeric cosmos politics is limited, while the beauty - absolute and unlimited; the conclusion that art, i. e. beauty, created by man, matches with the Logos, or rational principle of the universe, that also reigns over politics, and the conclusion that politics doesn't dominate over art, as it was in civilization of the Ancient East, such as Egypt and Mesopotamia, but has the task to create conditions for the prosperity of art. On these grounds the place and specificity of the complex nature of interaction between politics and art in the Homeric epics have been defined.

Key words: Homeric epics, politics, art, aesthetics, culture, worldview, dialogic interaction.

Надійшла до редколегії: 28.03.2014

УДК 321.022

Д. О. Манойло

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ: ЗАЛУЧЕННЯ ДОСВІДУ КРАЇН ПЕРЕХІДНИХ ДЕМОКРАТІЙ

Детально розглядаються та аналізуються форми інституціоналізації політичної опозиції, що існують на сьогоднішній день як в країнах ЄС, так і в країнах перехідних демократій. Досліджуються наслідки вживання тієї чи іншої моделі інституціоналізації. В ході дослідження були розглянуті держави з різними типами політичних систем і формами правління. На конкретних прикладах досліджені як формальні, так і неформальні механізми функціонування політичної опозиції.

Ключові слова: політична опозиція, інституціоналізація, країни перехідних демократій, політична система.

Феномен опозиції є природним явищем суспільного життя так само, як політична опозиція є природною складовою будь-якої політичної системи, що розвивається за демократичним вектором. Оскільки Україна намагається реформувати існуючу політичну систему таким чином, щоби вона більше відповідала європейським стандартам, все частіше підіймається питання про інституційне оформлення політичної опозиції. Останнє необхідне для того, щоби політична опозиція мала змогу артикулювати інтереси своїх виборців та нейтралізувати їхні протестні настрої, що стає особливо актуальним на тлі останніх подій в Україні.

Особливо необхідною інституціоналізація політичної опозиції стає в країнах з великою кількістю національних меншин або багаточисельною меншиною, що має великий протестний потенціал.

Метою цієї статті є аналіз існуючих форм інституціоналізації в країнах Латинської Америки з гібридними політичними режимами та в країнах Східної Європи, що пройшли консолідацію демократії. Також задачами цієї статті дослідниця вважає аналіз феномену запозичення форм інституціоналізації країнами, що проходять демократизацію, оскільки все частіше в українському політикумі йде мова про запозичення тих чи